

Birodalomépítési törekvések a kora újkor időszakában II. Katonai konfliktusok, a koalíciós háborúk kora (1667-1783)

I. A francia hegemónia kora (1661-1713/1714)

Franciaország kontinentális nagyhatalmi helyzetét az osztrák és a spanyol Habsburgokkal vívott (1635-1648-1659) háborúi, s e háborúkat lezáró békeszerződések alapozták meg.

Az északi és keleti határok biztonságának elérése, az erődökre épülő védelmi vonal megteremtése XIII. Lajos uralkodásától kezdve állandó célkitűzése volt a francia külpolitikának. Az osztrák Habsburgokkal 1648. X. 24-én aláírt münsteri egyezmény garantálta Franciaországnak Elzász tíz birodalmi városa fölötti protektorátusi jogát, amit 1661-re Franciaország annektált, továbbá megerősítette az 1559-ben aláírt Cateau- Cambrésis-i békeszerződésnek azt a pontját, amiben Franciaország megkapta Metz, Toul, Verdun egyházmegyéit és erődítményeit. A spanyol Habsburgokkal 1648. után továbbfolytatta a háborút Franciaország, amit a polgári köztársaság Angliájával szövetségben (1657-től) megnyert. **1659. november 7-én a Pireneusi békeszerződés zárta le a háborút, ennek tartalma a következő:**

1. Franciaország biztonságpolitikai érdekeit szolgálta, hogy északon és délen megerősítette határait, tehát megkapta Artois tartományát, Cambrai és Tournai egyházmegyéit, vallon Flandria területén Gravelines-t. A Pireneusok térségében Rousillon tartományt, Perpignan erődjével.
2. Dinasztikus megállapodás

A francia és a spanyol korona között már ekkor is szoros kapcsolat volt, amit annak ellenére is hangsúlyozni kell, hogy XIV. Lajos változatlanul legnagyobb ellenfelének Spanyolországot tekintette. XIV. Lajos (1643-1715) édesanyja, Ausztriai Anna IV. Fülöp testvére volt. IV. Fülöp 1. felesége pedig XIII. Lajos testvére, Bourbon Erzsébet. Ezt a szoros kapcsolatot tovább erősítette, hogy a pireneusi békeszerződés értelmében feleségül vette XIV. Lajos az unokatestvérét, Mára Terézia infánsnőt, IV. Fülöp lányát. IV. Fülöp hozományként 500 ezer arany écut ajánlott fel, amit sohasem fizetett ki.

A nagy népességű (18 millió fő), jelentős erőforrásokkal rendelkező Franciaország 1661-re megfékezte a súlyos belpolitikai válságot előidéző monarchia ellenes, a társadalom minden rétegére kiterjedő, de egymással ellentétes érdekeket képviselő lázadást, a Fronde mozgalmat. Az 1661-62-es évek gazdasági-pénzügyi szempontból válságosak voltak, hiszen hatalmas éhínség volt és az államadósság

(451 millió livre + kamatok) felért 15 év kincstári bevételeivel. Azonban, annak ellenére, hogy Mazarin 1661-ben elhunyt, ő és elődje Richelieu olyan államgépezetet hagyott XIV. Lajosra, ami tehetséges államtitkárokból, intendánsokból és miniszterekből állt. XIV. Lajos 1661. után nem nevezett ki államminisztert, ő maga irányította a kormányzati politikát, a Titkos Tanács három miniszterével: Hugues de Lionne külügyminiszter, Michel le Tellier hadügyminiszter és Colbert pénzügyminiszter illetve pénzügyi főintendáns segítségével. Le Tellier és fia Louvois márkija egy nagylétszámú, kiválóan kiképzett hadsereget hozott létre, 1688-ban elrendelték a sorozást. Ennek eredményeként a francia hadsereg több mint 60%-a a besorozott alattvalókból állt. Sebastian de Vauban hadmérnök irányításával Franciaország északi és keleti határvonalánál 350 várat, erődöt építettek fel illetve alakítottak át, amik a határvédelem mellett kaszárnyaként és a hadsereg utánpótlását biztosító élelmiszerraktárként is működtek.

Colbert gazdasági és pénzügyi intézkedései a kincstári bevételek hatalmas növekedésével és az államadósság csökkentésével az 1670-es évek végéig lehetővé tették a terjeszkedő külpolitika finanszírozását. (Míg 1661-ben az állami bevétel 31 millió livre volt, az 1670-es években 70-100 millió livre/év összegre emelkedett).

1661. után nem csupán az említett belpolitikai és pénzügyi tényezők tették lehetővé Franciaország terjeszkedő külpolitikáját, hanem Franciaország ellenfeleinek gyengesége és katonai lekötöttsége is, így Spanyolország meggyengülése, továbbá az Anglia és Hollandia közötti tengeri-gyarmati háborúk (1665-1667, 1672-1674); Svédország Lengyelországgal és Dániával folytatott háborúi, a Német-római Császárság törökellenes harcai.

A jelenlegi történettudomány erőteljes kritikával illeti XIV. Lajos külpolitikáját, mivel gyakran hozott olyan döntéseket, amelyek mellőzték az erőviszonyok és államok érdekeinek megfelelő ismeretét, nem átgondolt mérlegelés eredményeként születtek. Mazarinnal szemben nem defenzív célokat tűzött ki a király, a tárgyalások helyett a támadó taktikát részesítette előnyben. Alábecsülte a Tengeri Hatalmak erejét, uralkodása elején változatlanul Spanyolországot tekintette Franciaország legnagyobb ellenségének, ezért a Tengeri Hatalmakkal szövetségre törekedett, a birodalom területén azért hozta létre a Rajnai Szövetséget, hogy megakadályozza abban az osztrák Habsburgokat, hogy Spanyol-Németalföld területén katonai segítséget nyújtsanak a spanyol Habsburgoknak.

A történészek körében tehát vitatottak a francia külpolitika célkitűzései XIV. Lajos

uralkodása alatt. A következő célokat tekintjük fontosnak:

1. A biztonságpolitika szempontját figyelembe véve az északi és keleti határvonal megerősítése, mivel Franche-Comté és Luxembourg irányából és Flandria felől sebezhető volt Franciaország. A császári csapatok pedig a Rajnánál található erődökből /Strasbourg és Philippsbourg/ katonai támadást indíthattak Franciaország ellen.
2. A fenti külpolitikai céllal áll összefüggésben a „természetes határok” elérésének célkitűzése, ami a Rajna folyóig való terjeszkedés szándékát jelenti.
3. A francia külpolitika céljai között változatlanul felismerhetjük a burgund örökségre vonatkozó jogigény fenntartását.
4. A spanyol trón megszerzése, azonban hangsúlyozni kell, hogy 1700-ig /II. Károly végrendeletének nyilvánosságra hozataláig/; XIV. Lajos nem az egész spanyol birodalom megszerzését tűzte ki célul, hanem a birodalom felosztására törekedett, fontosnak tartotta, hogy megakadályozza az osztrák Habsburgokat abban, hogy a beteges II. Károly halálakor rátegyék a kezüket a spanyol birodalom egészére. Ebben az elképzelésében XIV. Lajos számíthatott a Tengeri Hatalmak támogatására, hiszen sem Anglia, sem Hollandia nem akarta, hogy egy V. Károlyéhoz hasonlatos Habsburg birodalom jöjjön létre.

-
Katonai konfliktusok 1667-1713/14. között

I. Devolúciós háborúk kora (1667-1678/79)

-
XIV. Lajos a **devolúciós jog** érvényesítésére hivatkozva Spanyol-Németalföld és Franche-Comté ellen katonai támadást indított. A konfliktusra az ürügyet IV. Fülöp végrendelete szolgáltatta, ugyanis halálakor 1665-ben elsődleges örökösévé fiát, II. Károlyt tette, de halála esetén nem az első házasságából született leányát, Mária Terézia infánsnőt nevezte meg örökösének, aki a burgund területekre kormányzati jogigénnyel bírt; hanem második házasságából született leányát. Ráadásul IV. Fülöp nem fizette ki leánya hozományát sem, amit a pireneusi békeszerződésben megígért. A devolúciós jog tehát azt jelenti, hogy a trónöröklés során az első házasságból született gyerekek élvezzenek elsőséget. Ez nyilván ürügy volt, hiszen a spanyol korona trónöröklése belügy volt, másrészt az adott helyzetben II. Károly volt a trónörökös.

A devolúciós háború diplomáciai-politikai előzményei:

1. Angliával való szövetség, amit dinasztikus kapcsolattal alapoztak meg, 1661-ben XIV. Lajos öccse, Fülöp orleansi herceg feleségül vette II. Károly angol király hűgát, Henriettát.

2. Angliától Franciaország 1662-ben megvásárolta Dunkirk kikötőjét (franciásan Dunkerque), amit hadikikötővé alakították át.
3. Franciaország pénzügyi és 1663-ban katonai támogatást is nyújtott a spanyolok ellen 1640-től függetlenségéért harcoló Portugáliának, akit egyébként Anglia is támogatott, hiszen II. Károly felesége 1662-től IV. János portugál király lánya volt.
4. Spanyolország elszigetelését szolgáló koalíció létrehozása, 1662-ben szövetségre lépett Franciaország Hollandiával, Svédországgal.
5. 1663-ban XIV. Lajos létrehozta a Rajnai Szövetséget, a Rajna-vidéki fejedelmek császárellenes koalícióját.

A devolúciós háborút megelőzte a II. angol-holland háború (1665-1667), amelyben Franciaország Hollandia szövetségese volt, de nem nyújtott Hollandiának komoly katonai segítséget. Ekkor Hollandiában helytartó nélküli időszak (1650-1672) volt, II. Vilmos halála után, tehát 1650-től elsősorban Holland tartomány városainak, így Amszterdamnak a gazdag üzletemberei (az un. régensek) nyomására a Staten-Generaal elfogadta, hogy az Egyesült Tartományokat az utószülött III. Vilmos helyett Hollandia főpenzionáriusa, mintegy államfő irányítsa.

A háborúról írtam az angol anyagban!

A hollandok 1666. augusztus 8-án a Texel-szigetekenél, Vlie-nél súlyos vereséget szenvedtek az angoloktól. Az angol flotta 150 holland kereskedelmi hajót elsüllyesztett, illetve felgyújtott. Ekkor Johan de Witt főpenzionárius egy veszélyes feladattal bízta meg a holland flotta főparancsnokát, Michael Adriaenszoon De Ruytert; miszerint hajózzon fel a Temzén és a keskeny, sekély Medway folyón Londonig és gyűjtsa fel a hajódokkot, a rakparton az áruraktárakat és a Chatham-i dokkban lehorgonyzott angol sorhajókat. Az akció nagyon sikeres volt, nyolc angol hadihajót felgyújtottak, az angol flotta vezérhajóját („Royal Charles”) elvontatták, majd a Temzét blokád alatt tartották. Angliában hatalmas pánikot okoztak (1667. június 18-24).

Anglia ennek hatására Svédország közvetítésével aláírta a Bredai békét Hollandiával (1667. július 26). Az angolok enyhítették a hajózási törvényt, számos kontinentális árut szállíthatott Hollandia Angliába, kivonultak Suriname területéről és elismerték a WIC kizárólagos cukorkereskedelmét a térségben.

Cserében az angolok megkapták Új-Hollandia területén a prémkereskedelmet. Új-Hollandia területén 1663-1664-ben a Hartfordban és Long Island keleti részén élő angolok és az Új-Amszterdamban és a Hudson-völgyében élő hollandok között kiéleződtek az ellentétek. A WIC által alapított Új-Amszterdamban ekkor már mintegy 10 000 ember élt, nem csupán holland protestánsok és anabaptisták;

hanem német evangélikus és francia hugenotta telepesek is. II. Károly 1663-ban öccsének, Jakabnak (aki az angol flotta admirálisa volt) adományozta az egész Long Island területét, a Connecticut és Delaware közötti területet. Jakab 1664-ben támadást indított Új-Amszterdam ellen, mivel a holland kormányzónak csak 150 katonája volt, az amnesztia és a kereskedelmi jog fenntartása fejében átadta az angoloknak Új-Amszterdamot (1664. IX. 4). Közben Anglia és Hollandia között folyt a tengeri-kereskedelmi háború, XIV. Lajos tehetséges tábornokai (Turenne marsall, Luvois márkija, Sebastian de Vauban hadmérnök) 12 erődített várost foglalt el 1667-ben Flandria területén és megszállta Franche-Comté tartományát. Hollandiát elrettentették a francia sikerek, az angol közvélemény, a parlament franciaellenes álláspontot foglalt el. Ennek nemcsak a gyorsan megkötött brédai béke volt a következménye, hanem egy Hármasszövetség (1668. január) megalakulása, ennek tagjai: Anglia, Hollandia és Svédország voltak. Céljuk, hogy Franciaországot tárgyalóasztal mellé kényszerítsék, amit sikerült is elérniük, mivel a titkos záradékba belefoglalták azt, ha XIV. Lajos tovább folytatja Spanyol-Németalföld meghódítását, fegyvert fognak ellene.

Az 1668. V. 2-án Aachenben aláírt békeszerződés értelmében Franciaország megkapta a 12 flandriai várost, de Franche-Comté területéről ki kellett vonulnia. Franciaország céljainak megértése szempontjából fontos, hogy ismerjük XIV. Lajos és I. Lipót között aláírt titkos megállapodást (Bécs, 1668. I. 19.). Ennek két jelentős pontja van:

1. I. Lipót elismerte a devolúciós jogát Franciaországnak.
2. Felosztották a spanyol birodalmat egymás között, ami II. Károly halálakor lép érvénybe: Franciaország megkapja Spanyol-Németalföldet, Franche-Comté, Navarrát, a Nápolyi-Szicíliai királyságot, a Fülöp-szigeteket és Spanyolország észak-afrikai erődítményeit. A Német-római Császárság pedig Spanyolországot, az Újvilág gyarmatait, a Milánói hercegséget.

De, Franciaország és I. Lipót kapcsolata 1670-től ellenséges lesz, mivel XIV. Lajos megszállta Lorraine hercegségének területét. XIV. Lajos elhatározta, hogy revansot vesz Hollandián, mivel az 1662-ben megkötött szövetségi szerződés ellenére franciaellenes koalíciót hozott létre 1668-ban. XIV. Lajos Hollandia elleni háborúja hibás döntésként értékelhető. Ebben főleg Turenne marsall befolyása érezhető, a Titkos Tanácsban se Le Tellier (a hadügyminiszter), sem Colbert (a pénzügyminiszter) nem értett egyet a háborúval.

A háború diplomáciai előzményei:

II. Károly nem akarta fenntartani a Hármasszövetséget, már a titkos záradékról is

informálta XIV. Lajost. 1670-ben Doverben aláírta a titkos megállapodást Franciaországgal (1670. június 1.) A hollandellenes egyezményben döntöttek Hollandia felosztásáról és arról, hogy III. Vilmost hatalomra segítik, megdöntik Johan de Witt főpenzionárius hatalmát. Bár Johan de Witt ügyes politikai húzással igyekezett meggyengíteni a Vilmost hatalomra segítő „orangistákat” és az őket támogató Angliát. 1666-tól Holland tartomány egy régenstanácsot állított fel, ami kezébe vette Vilmos nevelését, 1670-ben, amikor betöltötte 20. életévét Vilmos az Államtanács tagja lett és elsősorban a keleti, főleg szárazföldi tartományok nyomására (Gelderland, Overijsel, Friesland) a Staten-Generaal azt is elfogadta, ha a fiatalember betölti 23. életévét kinevezik az Egyesült Tartományok katonai főparancsnokává.

2.) Svédország semleges lesz (1672)

3.) XIV. Lajos katonai szövetséget kötött Köln és Münster herceg-püspökségeivel, Bajorország és Pfalz fejedelmeivel és a Liège-i püspökkel.

A III. angol-holland (1672-1674) és a francia-holland (1671-1678/1679) háború

-
Franciaország 1671. őszén nem Spanyol-Németalföld felől, hanem Lorraine-t elfoglalva Liègen keresztül támadta meg Hollandiát. Turenne és Condé hercege 120 ezer fős sereggel átlépte az Yjsel folyót, Hollandia védelme összeomlott. 1672-ben Franciaország kezére került Gelderland, Overijsel tartománya, Utrecht városa, a francia hadsereg Holland tartományát fenyegette. Ráadásul Anglia is megindította a támadást a tengeren 1672-ben. A hollandok mai napig megemlékeznek a „Szerencsétlenség évéről”, amit flamandul „rampjaar”-nak neveznek. Egyedül Groningen állította meg az ellenséget, aminek ostromát Münster püspöke 1672. augusztus végén feladta. A holland flottának De Ruyter főparancsnokságával 1672-1673-ban három alkalommal sikerült megakadályozni az egyesült angol-francia flotta inváziós hadműveletét. A flamand homokzátonyok előtt lehorgonyzó, 76 sorhajóból álló ellenséges flottát De Ruyter és Tromp Schooneveldnél megverte (1673. június 7.) Nagyon híres csata volt a Texel-szigetknél 1673. augusztus 21-én, ahol szintén a holland flotta győzött.

A tragikus katonai helyzet hatására Holland és Zeeland városaiban felkelések robbantak ki és a többi tartománnyal együtt követelték III. Vilmos kinevezését helytartónak és életfogytiglan katonai főparancsnoknak, ami 1672. szeptemberére be is következett. A meggyengült köztársasági kormányzattal szemben benne látták a holland nemzet megmentőjét és egységének, összefogásának biztosítékát ebben a reménytelen helyzetben.

Johan de Wittet tekintették bűnbaknak az elszenvedett veszteségekért és a feldühödött tömeg őt és testvérét agyonverte.

Ebben a kétségbeejtő helyzetben a Staten-Generaal már 1572. júniusában II. Károlyhoz és XIV. Lajos katonai táborába is követeket küldött. Azonban, az angolok a holland flotta átadását és Hollandia felosztását tekintették tárgyalási feltételnek, de III. Vilmos az Únió szuverenitását védelmezve elutasította, hogy ő csak egy bábállamot kormányozzon az angol és a francia megszállási övezet között. Franciaország Hollandia 1/3-nak átadását követelte, 24 millió gulden hadisarcot és a Hollandiában élő katólikusok számára vallásszabadságot és hivatalviselési jogot. Ezek elfogadhatatlan feltételek voltak. A katonai helyzet megváltozásában a következő tényezők játszottak szerepet:

1. III. Vilmos bátor katona, kiváló szervező, jó stratégia és ügyes diplomata volt. Először Amszterdamot mentette meg, megnyitva a gátakat a francia sereg előtt. III. Vilmos fő feladatának tekintette, hogy egy nagy létszámú szárazföldi haderőt állítson fel, ezért német zsoldosokat toborzott, kiváló parancsnokokat nevezett ki a hadsereg élére (Königsmarck hercege, Waldeck hercege, Wirtz). Spanyol-Németalföld helytartója, Monterey hercege felismerte, hogy a franciák Hollandia elfoglalása után Spanyol-Németalföld ellen indítanak támadást, ezért csapatokat küldött a vízvédvonal, Breda-s'Hertogenbosch-Bergen-op Zoom védelmére. III. Vilmos által kinevezett új nagypenzionárius, Caspar Fagel fontos szerepet játszott abban, hogy Holland előteremtette a háborús kiadások anyagi fedezetét (adókból, vámokból, az Amszterdami Váltóbank kölcsönei, a VOC kétmillió guldent ajánlott fel).
2. Franciaország utánpótlási és pénzügyi nehézségei, Franciaországban 1674-1675-ben parasztfelkelések robbantak ki. Franciaország utánpótlási vonalát III. Vilmosnak 1673. őszén a Rajnánál előrenyomuló császári csapatokkal egyesülve, a Cologne területén található Bonn elfoglalásával sikerült elvágni. Ennek hatására Luxembourg marsall kivonta az erőket Utrechből, és 1674. tavaszán már Arnhem és Nijmegen városait is feladták a franciák.
3. Ebben két jelentős diplomáciai és egyben katonai megállapodás is szerepet játszott. 1673-ban csatlakozott a franciaellenes háborúhoz a Német-római Császárság, Brandenburg-Poroszország, Spanyolország is (= Hágai Szövetség). Brandenburg-Poroszország 1674-ben elfoglalta Emmerich, Wesel, Rheiberg, Orsoy erődítményeit a franciáktól.

Hollandiának sikerült Angliával 1674. februárjában különbékét kötnie

Westminsterben (lásd az angol polgári forradalom anyag!), amit Holland vagyos és a városokat irányító oligarchiája, az un. Régensek bizalmatlanul fogadtak, mivel Jakab, yorki herceg, (II. Károly öccse) lányának, Máriának és III. Vilmosnak a házasságkötését is tartalmazta. Igaz, ez XIV. Lajos számára kedvezőtlen külpolitikai fordulat volt. III. Vilmos helyzete 1674-ben megerősödött, Gravét is visszafoglalta a franciáktól és nem csupán azt érte el, hogy Holland és Zeeland az Orániai ház örökletes helytartói és főparancsnoki pozícióját elfogadta és a herceg nevezte ki a városi önkormányzatok tagjait, hanem Utrecht, Gelderland, Overijsel helytartójává is megválasztották.

Katonai hadműveletek (1674-1678)

1. Franciaország feltartóztatta (Turenne és Condé) a Rajnánál előrenyomuló császári és brandenburgi sereget, elfoglalta Franche-Comté.
2. III. Vilmos Seneffe-nél (1674. VIII. 11) kikapott a franciáktól és 1675-ben a francia hadsereg a Liége-i püspökség területén két fontos erődítményt elfoglalt.
3. 1675-ben Franciaország szövetségese, Svédország Brandenburg-Poroszországtól Fehrbelli-nél kikapott, azonban III. Vilmosnak nem sikerült Maastricht városát visszafoglalni és Casselnél súlyos vereséget szenvedett a franciáktól (1676. IV. 11.)
Holland régensei és Amszterdam kereskedőoligarchiája túl költségesnek tartotta a háborút, a magas adók és Dunkerque francia kalózáinak a holland halászhajók elleni támadásai súlyos veszteségeket okoztak.
4. Annak ellenére, hogy angol közvetítéssel 1676-ban Nijmegenben tárgyalóasztalhoz ültek, Franciaország Spanyol-Németalföldön továbbfolytatta a hadműveleteket, 1678-ban elfoglalták Gentet és Ypernt, a Rajnánál pedig Freiburg erődjét.

Hollandia és Franciaország Nijmegenben 1678. augusztus 10-én aláírta a végleges békeszerződést, ami Hollandiával szemben igen engedékenynek és mérsékeltnek tekinthető:

- Franciaország minden, a háború alatt megszállt hollandiai területről kivonult, Maastrichtot is átadta Hollandiának.
- Az 1667-ben Colbert által kibocsátott protekcionista, hollandellenes vámrendeletet visszavonták.
- Franciaország megerősítette helyzetét Spanyol-Németalföldön /Artois, Vallon Flandria, Hainaut tartomány déli része, flamand Flandria jelentős városai: Cassel,

Ypern, St. Omer stb; a Cambrai-i püspökség Franciaországé lett). Franciaország megkapta Franche-Comté területét és Tournai egyházmegyéjét is (francia-spanyol békeszerződés, 1678. IX. 17.).

→ Brandenburg-Poroszországnak ki kellett vonulnia Nyugat-Pomeránia területéről és vissza kellett adnia ezt a területet Franciaország szövetségesének Svédországnak (francia-svéd-brandenburgi békeszerződés 1679. VI. 29.)

Franciaország tehát Spanyolországgal, Ausztriával, Brandenburg-Poroszországgal is aláírta a békeszerződéseket 1678-1679-ben. Az Ausztriával aláírt békeszerződésben Freiburgot megkapta, de Philippsbourgról le kellett mondania. (1679. II. 5.)

Franciaország reüníós politikája (1680-1684)

XIV. Lajos un. **reüníós kamarákat** állított fel, amelyek a 870-ben aláírt merseni szerződésre hivatkoztak, amiben a 843-ban Verdunban Lothárnak átadott frank területeket (Burgundia, Lotharingia, Észak-Itália) a Maas folyó vonalánál a keleti és a nyugati Frank állam felosztotta egymás között.

XIV. Lajos ezt a „történelmi jogcímet” ürügyként használva, Franciaországnak követelte: Strasbourg birodalmi városát, Luxembourgot, egész Flandria és Brabant tartományait.

Katonai hadműveletek:

→ 1681-ben elfoglalta Strasbourgot és Mantova területén elfoglalta Casale erődjét.

→ 1683-ban megszállta Luxembourgot, és megtámadta Flandriát.

A francia hadsereg gyors sikereihez hozzájárult az, hogy I. Lipótot lekötötte Kara Musztafa Bécs elleni hadjárata (1683), bár III. Vilmos már 1681-ben létre akarta hozni a franciaellenes koalíciót, Dánia és Brandenburg-Poroszország nem kívántak egy újabb háborús konfliktusban résztvenni, egyedül Svédországgal tudott szövetséget kötni. Igaz, 1683-ban, amikor Spanyolország katonai segítséget kért Hollandiától az 1673-ban aláírt katonai konvencióra hivatkozva, III. Vilmos 8000 főnyi haderőt vezényelt Flandriába. Viszont Hollandia (így Amszterdam) régensei az eddigi pénzügyi terhekre hivatkozva leszavazták III. Vilmos kérését egy 16 ezer fős hadsereg felállítására vonatkozóan. II. Károly angol király pedig „titkos pénzeket” kapott XIV. Lajostól, ha támogatja Franciaország Luxembourgra vonatkozó jogigényének érvényesítését. Ez az oka

annak, hogy XIV. Lajos és I. Lipót aláírják az „elvileg” húsz évre szóló fegyverszünetet (Regensburg, 1684. VIII. 15), amiben I. Lipót elismeri a Franciaország által elfoglalt területeket.

De, 1685-1686-ban a nemzetközi erőviszonyokban jelentős változás következett be:

1. 1684-ben megalakult a Szent Liga (I. Lipót – Sobieski János lengyel király, Velencei köztársaság, Savoya, Baden, Bajorország stb.). 1686-ban Budát visszafoglalták és sikeres visszafoglaló hadműveleteket folytattak a törökök ellen. 1688-ban már Belgrádot is elfoglalták, bár a háború 1699-ig elhúzódott (Karlócai béke). I. Lipót nemzetközi tekintélye erősödött, míg XIV. Lajos, mivel nem csatlakozott a törökök elleni harchoz, tekintélyvesztést szenvedett.
2. 1685-ben XIV. Lajos kibocsátotta a Fontenebleau-i edictumot, ami a Nantes-i edictum vallási pontjainak a visszavonását jelentette. A francia reformátusok, az hugenották vallásgyakorlatát betiltották. Ugyan az edictum megtiltotta az hugenottáknak, hogy elhagyják Franciaországot (át kellett térniük a katolikus hitre), azonban XIV. Lajos haláláig több mint 200 ezer hugenotta hagyta el illegálisan az országot, Hollandiában, Angliában, Svájcban és Brandengurg-Poroszországban települtek le. Az edictum hatására Európa protestáns országainak és népeinek veszélyérzete erősödött, ami elősegítette egy franciaellenes koalíció létrejöttét. Az Egyesült Tartományokban a régensosztály kibékült III. Vilmosmal és támogatta (pénzügyileg is!) a franciaellenes háborús politikát.
3. XIV. Lajos véglegesen elvetette a sulykot azzal, hogy bejelentette jogigényét Pfalzra 1685-ben, ugyanis I. Lipót apósát, Fülöp Vilmost helyezte a Pfalz választófejedelemségének élére, amit XIV. Lajos nem ismert el, a leányági örökösödést akarta érvényesíteni, és testvérének, Fülöpnek a 2. feleségét, Pfalzi Sarolta Erzsébetet kívánta Pfalz választófejedelmi rangjára helyezni. Ennek következménye az lett, hogy III. Vilmos kezdeményezésére megalakult a franciellenes „Augsburgi liga” (1686. VII. 9.). A koalíció tagjai: I. Lipót német-római császár, II. Károly spanyol király, XI. Károly svéd uralkodó, Köln-Pfalz-Münster-Hannover fejedelmei. XIV. Lajosnak XI. Ince pápával való ellentéte is súlyosbodott, mivel nem fogadta el a Szetszék, I. Lipót és a nyolc német választófejedelem jelöltjét a kölni érseki székbe, hanem Strasbourg herceg-püspökét akarta e pozícióba helyezni. XI. Ince teljes felháborodását váltotta ki, hogy 1688-ban Franciaország

megszállta Avignont.

Augsburgi Liga háborúja vagy Pfalzi örökösödési háború /vagy kilencéves háború vagy Vilmos király háborúja/ (1688-1697)

1. Franciaország 1688-ban elfoglalta Köln, Liége, Philippsbourg városait, erődjait és megszállta Pfalzot. Louvois hadügyminiszter szisztematikusan pusztította a birodalmi területeket és a lakosságot, 200 falut földig romboltak, feldúlták Worms, Speyer, Heidelberg, Mannheim császárvárosait, elpusztították a műemlékeket, templomokat.

Egész Európa felháborodását kiváltotta, hogy Speyerben a középkori császársírokat is megszenteltelenítették.

2. III. Vilmos ezt a helyzetet kihasználva, a II. Jakab ellen megalakuló tory-whig szövetség kérésére partraszállt Angliában és feleségével, Máriával, mint társuralkodók 1689-től Anglia királyai lettek. Az angol-holland perszonálunió, a Tengeri Hatalmak létrejötte Franciaország számára kedvezőtlen fordulat volt, hiszen Bécsben III. Vilmos és I. Lipót franciaellenes szövetséget kötöttek, amihez az Augsburgi Liga minden tagja csatlakozott. (Nagy Szövetség 1689. V. 12.)

III. Vilmos nem csupán Dél-Németalföld védelmében volt érdekelt, hanem azért is, mert XIV. Lajos a trónfosztott II. Jakabnak nem csupán menedéket adott, hanem pénzügyileg és katonailag is támogatta írországi partraszállását és III. Vilmos elleni háborúját Írországban (1689-1691). III. Vilmos és van Ginkel tábornok Írországban harcoltak 1690-1691-ben, Limericknél végleges vereséget mértek az ír lázadásra. 1691-ig Dél-Németalföldön Waldeck tábornok irányította a holland-brit-spanyol csapatok franciaellenes hadműveleteit. 1690-ben Fleurus-nál vereséget szenvedtek a franciáktól, ráadásul Beachy Headnél a francia flotta megverte a holland flottát.

A francia hadsereg 1692-ben elfoglalta Namur erődjét. III. Vilmos 1692-ben újabb katonai vereséget szenvedett Steenkerké-nél bár, ezt a szárazföldi vereséget részben ellensúlyozta Normandia partjainál, Barfleur-La Hogue-nál az angol-holland flotta tengeri győzelme a franciák fölött (1692). A francia flotta (amit az 1680-as évektől nem fejlesztettek) ezután került a nyílt tengeri ütközeteket a Tengeri Hatalmak flottájával és a kalózakciókat, az angol és holland szállítóhajók elleni rajtaütésszerű támadásokat és fosztogatásokat helyezte előtérbe. Két kikötőt használtak fel támaszpontként: St. Malo és Dunkerque kikötőjét.

1693-ban III. Vilmos Neerwindennél újból vereséget szenvedett, Hollandiában a városok régensei, Amszterdam vagyonos kereskedőrétege szembekerült III.

Vilmossal, nem csupán a súlyos háborús pénzügyi terhek, adók miatt követelte a Franciaországgal való tárgyalásokat, hanem a háború során kialakuló angol flottafőlény sértette a holland gyarmati-kereskedelmi érdekeket.

Franciaország pénzügyi-gazdasági helyzete is súlyos volt, 1693-94-ben az éhínségek, a pestisjárvány és a magas adók miatt parasztfelkelések robbantak ki. A tárgyalási szándékot felerősítette, hogy Villeroy francia marsall pusztító ágyútűznek vetette alá Brüsszelt, ami óriási károkat okozott (1695. augusztus 13-15), a francia diplomácia felbomlasztotta a Nagykoalíciót, Savoya hercegét (II. Viktor Amadét) megnyerte szövetségesének, mivel visszaadta neki Pignerol erődjét, Mantova hercegének pedig Casalét (1696). Ráadásul Franciaország a spanyol hadszíntéren hatalmas győzelmet aratott, mivel Barcelonát is elfoglalta (1697).

1697-ben (szeptember 20. - október 30. között) Franciaország Rijswijkben aláírta Spanyolországgal és a Császársággal és a Tengeri Hatalmakkal a békeszerződéseket.

Tartalma következő:

1. Franciaországnak a reúnio során elfoglalt minden területéről le kellett mondania (Luxembourgról, a Rajna mentén levő erődökről: Freiburg, Breisach, Philippsbourg, csak Strasbourgot tarthatta meg).
2. Ki kellett vonulnia Katalónia területéről.
3. Lemondott Nizzáról, Pignerolo, Casale erődjéről.
4. Franciaország elismerte III. Vilmost Anglia törvényes uralkodójának, nem alkalmazott protekcionista vámtarifákat a holland közvetítő kereskedelemmel szemben.
5. Hollandia jogot kapott arra, hogy Spanyol-Németalföld déli határainál található erődökbe helyőrséget helyezzen /Namur, Mons, Oudenarde, Coutrai, Nieuwport/.

Franciaország hegemón hatalmi helyzetének megrendülésében ez a békeszerződés volt az első lépés. Eddigi koalíciós partnerei is meggyengültek: XII. Károly svéd uralkodó ellen 1699-ben létrejött az orosz-dán-lengyel-szász szövetség és Törökország a St. Ligától, amihez Oroszország és Velence is csatlakozott (1686), súlyos vereséget szenvedett.

A spanyol örökösödési háború (1701-1713/14)

-
XIV. Lajos el akarta kerülni, hogy a spanyol trón öröklése miatt újabb háború

robbanjon ki, célja a spanyol birodalom felosztása volt. Ebben a kérdésben ő akart megállapodni III. Vilmostal és meg akarta akadályozni, hogy I. Lipót kössön megállapodást a Tengeri Hatalmakkal. Ez a fő oka annak, hogy a rijswijki szerződésben engedékeny volt Hollandiával szemben.

Két felosztási szerződést írtak alá és egyik sem valósult meg. III. Vilmos és XIV. Lajos 1698-ban aláírta az I. felosztási szerződést. Dinasztikus alapon XIV. Lajos és I. Lipót is igényt tarthatott II. Károly spanyol király halála esetén a spanyol trónra, hiszen II. Károly leánytestvérei voltak a feleségeik. XIV. Lajosnak Mária Terézia, aki 1683-ban elhunyt, I. Lipótnak pedig Margit Terézia.

A bölcsesség azt diktálta, hogy a középútat válasszák, így Miksa Emmánuel bajor választófejedelem kisebbik (jelenleg hatéves) fiát, József Ferdinándot kívánták a spanyol trónra ültetni, aki I. Lipót unokája és IV. Fülöp dédunokája volt. Itáliát fel akarták osztani Franciaország és az osztrákok között. Nápoly- Szicília Franciaországgé, a Milánói hercegség az osztrákoké lett volna. Azonban József Ferdinánd 1699-ben meghalt.

1699-ben aláírták a második felosztási szerződést, I. Lipót kisebbik fia, Károly főherceg megkapja a spanyol trónt, Dél-Németalföldet, a Újvilág gyarmatait.

→ Franciaország megkapja az összes itáliai birtokot és Lorraine hercegségét. Ezt I. Lipót és Madrid is elutasította.

A spanyol politikai-katonai vezető réteg a birodalom egységét, oszthatatlanságát akarta megőrizni. Nyomásukra II. Károly 1700. X. 2-án olyan végrendeletet fogalmazott meg, ami ellentétes tartalmú a felosztási szerződésekkel. A spanyol birodalom örökösének XIV. Lajos unokáját, Anjou Fülöpöt nevezte meg, azzal a feltétellel, hogy a francia és a spanyol trón nem egyesíthető. I. Lipót számára ez elfogadhatatlan volt.

Milyen események vezettek a háború kitöréséhez?

1. III. Vilmos beleegyezését adta volna a végrendeletbe, ha XIV. Lajostól garanciát kap, hogy Franciaországnak nem áll szándékában Spanyol-Németalföld megszállása. XIV. Lajos úgy ítélte meg, hogy elkerülhetetlen a háború, ezért 1701-ben megkezdte a holland kézen levő erődítmények megszállását Spanyol-Németalföldön. Nem tudjuk, hogy a francia király jól ítélte-e meg a politikai helyzetet, vagy éppen ezzel a lépésével ő provokálta ki a háborút. Dél-Németalföldre francia tábornokot nevezett ki parancsnoknak. A spanyol partokon a francia flotta cirkált.
2. V. Fülöp tíz évre egy francia társaságnak adta (Guineai Társaság) a rabszolga-kereskedelem asientióját a spanyol gyarmatbirodalomban /ez az üzlet eddig az amszterdami Coymans família kezében volt/. Ez mélyen

sértette a holland, angol gyarmati érdekeket.

3. A toryk Angliában keményen háború ellenesek voltak, de ők is megváltoztatták álláspontjukat, mert XIV. Lajos II. Jakab halálakor az angol trón örökösének fiát, Jakab Edwardot ismerte el, tehát a Stuartok katolikus férfiágát /1701. szeptember 16./.

Mindezek a tényezők szerepet játszottak a franciaellenes Nagykoalíció megalakulásában (1701. szeptember 4.) és a háború kirobbanásában. A koalíció tagjai:

- Tengeri Hatalmak (III. Vilmos)
- Német-római Császárság (I. Lipót)
- Brandenburg-Poroszország (I. Frigyes)
- Hannoveri fejedelemség
- Savoya és Portugália (1703-ban csatlakoztak)

Franciaország szövetségesei: Spanyolország, Köln, Bajorország, II. Rákóczi Ferenc.

A Nagykoalíció 1702. V. 15-én üzent hadat Franciaországnak.

A spanyol örökösödési háború főbb hadműveletei:

Mivel III. Vilmos egy kensingtoni sétalovaglás alkalmával leesett lováról és meghalt (1702. március 19.), Angliában feleségének testvére, Anna hercegnő lett a királynő, Hollandiában pedig 1702-1747 között a második helytartó nélküli időszak vette kezdetét. Holland nagypenzionáriusa, Heinsius volt a Nagykoalíció diplomáciai ügyeinek irányítója. A Staten-Generaal is támogatta, hogy a hadsereg főparancsnoki tisztét Marlborough hercege, Lord Churchill töltsse be. Az 1702-ben Anglia és Hollandia közötti megállapodás értelmében Hollandia 60 ezer katonát állít ki és 42 ezer főt erődökbe helyez el, Anglia kezdetben 40 ezer főt /ami végül 70 ezerre emelkedett/. Mindkét ország porosz, hesseni, szász zsoldosokat fogadott fel. A háborús költségek 2/3-át Hollandia biztosította, a szárazföldi haderő magas költségei kedvezőtlenül érintették a flottafejlesztést.

1. 1702-1706 között az angol-holland haderő a Maas folyó mentén elfoglalta az összes jelentős erődöt a franciáktól és spanyoloktól (pl. Venlo, Geldern, Liège, Roermond), majd ezen erődökből indította meg a Flandria és Brabant elfoglalására irányuló sikeres hadműveleteket. Miután Ramilliesnél a francia marsallt, Villeroyt megverték 1706-ban, a népszerűtlen (az ősi privilégiumokat megszüntető, súlyos adókat bevezető) francia uralom helyett

Brabant és Flandria rendjei I. Lipót fiát, Károly herceget ismerték el uralkodójuknak.

2. II. Miksa Emmánuel bajor választófejedelem és XIV. Lajos francia király egyesített haderejére 1704. augusztus 13-án a blenheimi (höchstädti) csatában Lord Churchill (aki Dél-Németalföldről a francia határt megkerülve menetelt Bajorország területére) egyesítette hadait Savoyai Jenő csapataival és hatalmas győzelmet aratott. A francia-bajor haderő 30 ezer főt veszített (halottak és súlyos sebesültek) ebben az ütközetben és Bajorországot is megszállták a holland-angol-császári haderők.
3. Az angol flotta 1704. augusztus 1-én elfoglalta Gibraltárt, aminek az adott katonai helyzetben stratégiai jelentősége is volt, mivel így a spanyol-francia flottát és támaszpontokat szétválasztották. Az angol-portugál haderő 1705-ben bevette Madridot, V. Fülöpöt lemondásra kényszerítették és Károly herceget, III. Károly néven spanyol királlyá nyilvánították. Bár csak Katalóniában volt szilárd a hatalma.
4. Az észak-itáliai hadszíntéren 1706-ban következett be a fordulat, amikor Savoyai Jenő Torinónál győzelmet aratott a franciákon. Nápolyt is elvesztik a franciák 1707-ben, Daun osztrák tábornok sikeres hadműveletei következtében.
5. 1708-ban az angolok pozíciója tovább erősödött a Mediterráneumban, elfoglalták Spanyolországtól Menorca szigetét és az angol-holland-császári haderő (Lord Churchill és Savoyai Jenő) a franciákra hatalmas vereséget mért Oudenarde erődjénél, Spanyol-Németalföldön (1708. július 11.) XIV. Lajos tekintettel a katonai vereségekre, a súlyos pénzügyi helyzetre, a Tengeri Hatalmak blokádjára és súlyos éhínségre Franciaországban Torcy külügyminisztert Hágába küldte, hogy tárgyaljon a békefeltételekről. De, a Nagykoalíció egy 40 cikkelyből álló ultimátumot nyújtott át Torcynak. XIV. Lajos akár abba is beleegyezett volna, hogy az 1648. óta megszerzett területeiről is lemond, de abba, hogy III. Károly legyen a spanyol király és saját unokája, V. Fülöp ellen indítson háborút, megalázóan és elfogadhatatlannak tartotta, így tovább folytatódott a háború. A Malplaquet-i csatában /1709. szeptember 11./ ugyan Franciaország kikapott, de 12 ezer francia katona halt meg, míg a Nagykoalíció 24 ezer katonát veszített.

1710-1711-ben két olyan politikai esemény történt, ami Franciaország számára kedvezően változtatta meg az erőviszonyokat. Angliában 1710-ben a

választásokon a whigek megbuktak és a békepárti toryk győztek, akik a háború pénzügyi terheit magasnak ítélték (1692-től a legfontosabb parlamenti adó az egységes földadó volt). Lord Churchillt 1711-ben lemondatták katonai főparancsnoki tisztéről. A másik, az európai erőegyensúlyt fenyegető esemény I. József császár halála és fiúörökös híján 1711-ben VI. Károly néven öccse lett a német-római császár, az a Károly herceg, akit a Nagykoalíció a spanyol trónra kívánt ültetni. Viszont ez azt jelentette volna, hogy az osztrák és spanyol birtokok egyesültek volna. Ez a birodalom hatalmi túlsúlyt képezett volna Európában.

A katonai események is kedvezőtlenül alakultak a koalíció számára, ugyanis 1710-ben Franciaországban általános sorozást rendeltek el és 200 ezer fős hadsereget és egy 100 ezer fős milíciát állítottak ki, V. Fülöp spanyol király seregével egyesülve, 1710-ben Villaviciosánál megverték a Nagykoalíció seregét, III. Károlyt megfosztották a spanyol tróntól és V. Fülöp megszilárdította hatalmát Spanyolországban.

A tory kormány 1711-12-ben különbéke tárgyalásokat folytatott Torcy francia külügyminiszterrel. Sem a Hannoveri fejedelem, sem az osztrákok nem fogadták el a tárgyalásokat és folytatták a háborút. Azonban Savoyai Jenő 100 ezer fős seregével súlyos katonai hibát követett el, miközben a Párizs felé vezető utakat megszállta és Versailles ellen kívánt támadást indítani, fedezetlenül hagyta az utánpótlási vonalait.

Villars marsall ezt kihasználva, a Denain-i csatában 1712. július. 24-én vereséget mért az osztrák-holland erőkre.

A háborút lezáró békeszerződések

1. Utrechti békeszerződés (1712. IV. 11.)

→ Franciaországnak a Nijmegeni békeszerződés (1678/79) utáni hódításairól le kellett mondania. Le kellett rombolnia a Dunkerque-i hadikikötőt.

→ Hollandia számára Franciaország megerősítette az 1664-es vámokat és Franciaország és Németalföld határánál a hollandok megkapták a brabanti erődvonala várait. Továbbra is zárva tartották a Schelde folyó torkolatát, ami biztosította Amszterdam nemzetközi kereskedelmi fölényét Antwerpenrel szemben.

→ V. Fülöp lett Spanyolország királya, de le kellett mondania a francia trónra vonatkozó igényéről.

→ VI. Károly német-római császár megkapta Dél-Németalföldet, Milánót, Nápolyt, Szardíniát.

→ Savoya alpesi erődöket kapott és Szicíliát, amit 1720-ban az osztrákokkal

megállapodva elcserélt Szardíniára.

→ I. Frigyes Vilmost a nagyhatalmak elismerték Poroszország királyának (I. Lipóttól 1701-ben kapta meg a királyi címet), megkapta Felső-Gelderland területét.

→ A háború legnagyobb győztese Nagy-Britannia volt: Gibraltárt, Menorcát megszerezte Spanyolországtól, Franciaországtól a Hudson-öböl környéki területet, New-Foundlandot, Új-Skóciát (amit a franciák Acadiának neveztek), a Kis-Antillákon Saint-Christopher szigetét, megkapták a spanyol gyarmatbirodalomban a rabszolga-kereskedelem jogát, asientóját.

2. Az osztrákok 1714. III. 6-án Rastattban elfogadták és aláírták az Utrechti békeszerződés pontjait. Az aláírók a főparancsnokok, Villars marsall és Savoyai Jenő voltak.

A spanyol örökösödési háborút lezáró békeszerződések révén változás következett be Európa hatalmi viszonyaiban, lezárult a francia hegemonia kora, 1713/14-1763. között a diplomácia alapelve a hatalmi erőegyensúly lesz, ami öt nagyhatalom kapcsolatára épül. Ezt az időszakot a megosztott hegemonia korának nevezzük. Nagy-Britannia gyarmati-tengeri hatalmi pozíciója megerősödött, ami elkerülhetetlenül a franciákkal való gyarmati háború (Hétéves háború 1756-1763) kirobbanását eredményezte. Közép-Kelet-Európa térségében az Északi háború (1700-1721) alakította át a hatalmai erőviszonyokat, Svédország meggyengülése, Oroszország nagyhatalommá válása, Poroszország területi gyarapodása és Lengyelország végzetes meggyengülése a folyamat összetevő elemei.

Az Északi háború (1700-1721)

Abban az évben, amikor a törökellenes hadműveletek a karlócai békével lezárultak (1699), három uralkodó Közép-Kelet-Európában svédellenes koalíciót hozott létre. Az 1697-ben 15 évesen hatalomra kerülő XII. Károly svéd király ellen Dánia (IV. Frigyes), Lengyelország

(II. Ágost, akit mint Szászország választófejedelemét a lengyel országgyűlés, a Szejm orosz és Habsburg támogatással 1697-ben lengyel királlyá választott), Oroszország (I. Péter orosz cár, aki 1689-1725. között uralkodott). A szövetségesek célkitűzései: Lengyelország Livóniát szeretne volna visszaszerezni, Oroszország Ingriát és Karéliát, Dánia a Sund fölötti ellenőrzést.

XII. Károly (1697-1718) a katonai hadműveleteket Dánia elleni támadásával kezdte, 1700-ban Koppenhága alá vonult és megkezdte ostromát, a dánok aláírták a travendáli békét. Ezután I. Pétert támadja meg, aki szégyenletes vereséget szenvedett Narvánál (1700. nov. 30.).

Ekkor elkövette első katonai hibáját XII. Károly, ugyanis nem vonult Moszkva ellen, hanem harmadik ellenfele, Lengyelország ellen indított támadást. I. Péternek időt adott a felkészülésre.

XII. Károly 1702-ben bevonult Varsóba, 300 katonával elfoglalta Krakkót és a Kliszów-i csatában megverte Ágost seregét (1702. július 9.). II. Ágostot megfosztotta hatalmától és lengyel királlyá Poznan vajdáját, Stanislaw Leszczyńskit nyilvánította, I. Szaniszló néven 1704-ben.

II. Ágostot úgy kényszerítette a lengyel trónról való lemondásra, hogy betört Szászországba és Ágostra ráerőltette az Altranstädt-i békét (1706).

Közben I. Péter általános sorozást rendelt el, megkezdődött a fegyvergyártás, saját tapasztalatait is felhasználva (1697-98-ban Hollandiában és Angliában ő maga is megtanulta a hajóépítés mesterségét és szakembereket hozott magával), megteremtette a Balti flottát. 1703-ban visszafoglalta Ingriát és megalapította Szentpétervárt.

XII. Károly elhatározta, hogy büntetőhadjáratot indít ellene és leteszi I. Pétert a trónról. 1708-ban Lengyelországból 40 ezer katonával Oroszország ellen támadt. *Vereségének okai a következők:*

- I. Péter bevetette vele szemben a felégetett föld taktikáját, ami a hadsereg ellátásában komoly nehézséget jelentett. Az éhező, demoralizálódó svéd sereg 1708-1709. kemény orosz telét a sztyeppén töltötte.

- I. Péter vereséget mért az utánpótlásra, a 18 ezer fős, Löwenhaupt svéd tábornok által vezetett, Rigából induló haderőt Lesznajánál szétverte (1708. X. 9.)
- XII. Károly svéd király szövetséget kötött a kozákok hetmanjával, Mazepával, aki azért csatlakozott, hogy Ukrajna függetlenségét kivívja. De, az orosz sereg előbb ért Ukrajnába, így a Poltavánál lezajló ütközetben (1709. július 8.) csak pár száz kozák lovas vett részt a svédek oldalán a csatában. XII. Károlynak nem volt tüzérsége, 22 ezer katonája maradt, I. Péternek pedig 45 ezer katonája és 102 ágyúja volt.

Svédország katasztrofális vereséget szenvedett. A sebesült XII. Károly a törökökhöz menekült és megnyerte a szultánt egy oroszellenes hadjáratnak. 1714-ig a Török Birodalomban tartózkodott. De, az orosz-török háború (1710-1711), az un. „Pruti hadjárat” különös véget ért. Moldvában, a Prut folyónál egy hatalmas török sereg bekerítette a cárt és seregét, de a nagyvezért megvesztegették és futni hagyta a cárt seregestől. A pruti békében (1711. július 23.) I. Péternek csak Azov kikötőjéről kellett lemondania. XII. Károly 1714-ben elhagyta Törökországot és 200 km-es utat lovon megtéve, két hét alatt Stralsundba érkezett.

Svédország számára kedvezőtlen volt a katonai helyzet:

1. Az orosz flotta megverte a svéd flottát a Hangö-i tengeri csatában (1714. augusztus 7.)
2. Dánia elfoglalta Brémát, Tönningent.
3. Mivel 1713-ban lezárult a spanyol örökösödési háború, csatlakozott a svédellenes koalícióhoz Hannover, 1712-ben elfoglalta Verdent, I. Frigyes Vilmos porosz király pedig Stettint 1713-ban. Mivel XII. Károly a jakobitákat támogatta, 1717-ben Nagy-Britannia is hadat üzent Svédországnak.
4. Oroszország 1714-ben megszállta Finnországot, 1716-ban bevonultak az orosz csapatok Dániába és megszállták Wismart.

Azonban 1718-ban XII. Károly a norvégiai Fredrikshald ostrománál fejlővést kapott és meghalt. I. György, hannoveri fejedelem és 1715-től Anglia királya veszélyesnek ítélte az orosz előrenyomulást és VI. Károly német-római császárral és az orosz cár által Lengyelország élére visszahelyezett II. Ágosttal oroszellenes szövetséget kötött 1719-ben. II. Ágost oroszellenességének az oka az volt, hogy az 1717-ben Lengyelországba betörő I. Péter tudatosan meggyengítette II. Ágost hatalmát, a varsói egyezményben Lengyelország hadseregének létszámát 24 ezer főben maximálta. I. Péter 1719-1720-ban magát Stockholmot ostromolta meg. Svédország 1719-1721. között a szembenálló koalíció minden tagjával békét

kötött.

-
- ◆ Stockholmi békeszerződés (1719-1720)
- ◆ Hannover megkapta Brémát és Verdent, Poroszország pedig Elő-Pomerániát Stettin kikötőjével.
- ◆ Frederiksborgi békeszerződés (1720)
- ◆ Dániának nem kell ezután fizetnie a Sund vámokat és megkapta Holstein-Gottorp schleswigi területeit.
- ◆ Nystadi békeszerződés (1721)
- ◆ Oroszország megkapta Karéliát, Ingriát, Észtországot, Livóniát, de lemondott az elfoglalt Finnországról.

A spanyol örökösödési háború és az északi háború után Európában a következő öt nagyhatalom van: Nagy-Britannia, Franciaország, Habsburg Birodalom, Oroszország és Poroszország.

Hatalmi erőviszonyok és diplomáciai kapcsolatok 1714-1740. között

A francia és a brit kormány is békepolitikát folytatott 1714. után. Hollandia is támogatta őket, hiszen kereskedelmi érdekei miatt a háború elkerülésében volt érdekelt. Céljuk az volt, hogy az Utrechti békeszerződés révén kialakuló európai hatalmi egyensúlyt megőrizzék. Spanyolország volt az, aki agresszív külpolitikára törekedett. V. Fülöp szerette volna megszerezni a francia trónt, felhasználván, hogy az 1715-ben elhunyt XIV. Lajost ötéves dedunokája, XV. Lajos követte. Franciaország régense (XIV. Lajos unokaöccse) Orleansi Fülöp ezért arra törekedett, hogy garanciális szerződéseket kössön a nagyhatalmakkal az Utrechti békeszerződés megőrzésére.

V. Fülöp második felesége, Farnese Erzsébet fő törekvése az volt, hogy Itáliában gyermekei számára területeket, trónokat szerezzen. 1717-ben a spanyol flotta elfoglalta Szicíliát, válaszként 1717-ben létrejött a brit-holland-francia hármasszövetség, ám 1718-ban négyes szövetséggé bővült, mivel a Habsburg birodalom is csatlakozott. A brit flotta megverte a spanyol flottát (1719), továbbá a brit és francia hadüzenetek észhez térítették V. Fülöpöt és hajlandó volt tárgyalóasztal mellé ülni. Ausztria a savoyai házzal területcserét hajtott végre, Ausztria Szardíniát átadta Savoyának (1720), ő meg megkapta Szicíliát.

1725-ben Ausztria és Spanyolország Bécsben írta alá a szerződést, ami hamar felbomlott, mert a britek és a franciák által is támogatott területátadásba (Párma

és Piacenza átadása Spanyolországának) Ausztria nem akart beleegyezni /I. Bécsi szerződés/.

De, 1731-ben VI. Károly álláspontot változtatott. Mivel Nagy-Britannia és Spanyolország is hajlandó volt a Pragmatica Sanctiót elfogadni, a Habsburgok beleegyeztek, hogy Farnese Erzsébet fia, Don Carlos megkapja Pármát és Piacenzát. A briteket pedig azzal békítette meg, hogy VI. Károly feloszlatta az angolok számára konkurenciát jelentő Kereskedelmi Társaságot /II. Bécsi szerződés 1731/.

Lengyel örökösödési háború (1733-1735)

Oroszország és Poroszország befolyása egyre erőteljesebb lett Lengyelországban. 1721-ben garanciaszerződést kötöttek a vallási kisebbségek jogainak védelmében, ami ürügyet szolgáltatott arra, hogy beavatkozzanak Lengyelország belügyeibe, az itt élő ortodox és protestáns vallási kisebbség jogainak biztosítása érdekében. Az 1717-es szejm határozatára hivatkoztak, amiben a nem katolikusok jogait korlátozták. De, az igazság az, hogy a rendelkezés csupán néhány nemesi családot érintett, akik hivatalt nem tölthettek be. A 14 millió főt számláló Lengyelországban a nemesség a társadalom kb. 7 %-át tette ki, de ennek a társadalmi csoportnak a XVIII. század végére már 75 %-a földdel nem rendelkező, csak nemesi címmel bíró réteg volt.

A nagyhatalmak a beavatkozásra a vallási ürügy mellett Lengyelország politikai rendszerét is felhasználhatták. Lengyelországban nagyon gyenge volt a királyi hatalom.

→ A szejm, az országos rendi gyűlés kétkamarás szerkezetű, kétévenként ülésező testület volt: a szenátusban a nemesség személyesen vett részt és 1573-tól (Valois Henrik által elfogadott kilenc cikkely) rendelkezett adómegajánlási, hadüzeneti és ellenállási joggal.

A másik kamarában, a Küldöttek kamarájában a tartományi nemesi gyűlések=sejmik két-két főt delegáltak és Krakkó két főt.

A szejm rendelkezett szabad királyválasztó joggal, törvényhozási és igazságszolgáltatási jogkörrel és a „liberum veto” értelmében egyetlen „nem” szavazat esetén döntésképtelen volt a testület.

A nemesek, városok és a hadsereg, de maga a király is fegyveres szövetségeket=konföderációkat hozhatott létre, ami a polgárháború alapjává vált. Mutatja az anarchikus viszonyokat, hogy II. Ágost alatt 18 alkalommal hívták össze a szejmet, de tíz alkalommal a liberum veto miatt eredménytelenül kellett

felosztatni.

1731-ben a konvokációs szejm ülésén a lengyelek elhatározták, hogy nem választanak külföldi házból származó királyt és 1733-ban, amikor II. Ágost meghalt, 12 ezer szavazattal megválasztották Szaniszlót, aki XV. Lajos francia király apósa volt.

De, ezzel a döntéssel Oroszország, Ausztria, Poroszország nem értett egyet és II. Ágost fiát, III. Ágostot helyezte a lengyel trónra. Oroszország a Szaniszlót támogató Gdansk városát elfoglalta, Szaniszló Königsbergbe menekült, ahol I. Frigyes Vilmos elfogatta. Az orosz-osztrák-porosz koalícióval szemben megalakult (1733-ban) Franciaország - Bajorország - a Szárd királyság - Spanyolország szövetsége. Azonban, Franciaország mindössze 2500 katonát küldött Gdanskba Szaniszló támogatására, a tényleges hadszíntér, ahol a franciák és szövetségeseik harcoltak: Lotharingia, a Milánói hercegség, a spanyolok által elfoglalt Nápoly. A tárgyalások 1735-1738. között folytak.

1738. V. 2-án aláírták a bécsi békeszerződést.

1. Lengyelország királya III. Ágost lett, aki egy gyengekezű, bigott, tehetségtelen uralkodó volt.
2. Lorraine hercegségéről lemondott Lotharingiai Ferenc és ezt Szaniszló kapta meg, akinek halála után a terület Franciaországé lesz (1766-tól). Lotharingiai Ferenc megkapta Toscanát és Mária Terézia kezét.
3. Nápoly és Szicília Don Carlosé lesz (Spanyolországé),
4. A Habsburg Birodalom megkapta Pármát és Piacenzát.
5. Franciaország elfogadta a Pragmatica Sanctiót.

Anna Ivanovna cárnő (1730-1740) a Török Birodalomnak hadat üzent 1735-ben, amihez csatlakozott 1737-ben VI. Károly német-római császár. Oroszország visszaszerezte Azov kikötőjét, de a Habsburg Birodalom a belgrádi békében (1739. szeptember 18.) elveszítette Észak-Szerbiát és Havasalföld nyugati területeit. Anna cárnő elérte, hogy a Török Birodalom nem garantálta Lengyelország területi sérthetlenségét.

Az osztrák örökösödési háború (1740-1748)

A háború kirobbanásának két oka volt:

1. Spanyolország és Nagy-Britannia gyarmati-kereskedelmi ellentéte. Az angol parlament ürügyet is talált a hadüzenetre, ugyanis a parlamentben 1738-ban felmutatták egy Robert Jenkins nevű kapitány levágott fülét, a kapitányt ezen ékességétől a spanyol parti őrség fosztotta meg /7 évvel azelőtt!/.

Spanyolország felfüggesztette a brit asiento jogát és ezzel 1739-ben kirobbant a tengeri háború. A „Jenkins füle háborújában” az angol flotta 1739-1741-ben Spanyolorzágnak két fontos kikötőjét támadta meg, Portobellót elfoglalták, de a Cartagena elleni 1741-es támadás sikertelen volt.

2. 1740-ben VI. Károly meghalt és a Pragmatica Sanctio értelmében leánya, Mária Terézia örökölte a trónt. Elvileg Bajorország kivételével minden európai hatalom elismerte a Pragmatica Sanctiót, azonban nemcsak Károly Albert bajor választófejedelem jelentette be igényét Csehországra és a császári címre, hanem III. Ágost lengyel király és szász választófejedelem is igényt tartott Morvaországra és a császári címre. De, a legváratlanabb lépést II. Frigyes (1740-1786) porosz király tette, aki hadüzenet nélkül megtámadta és elfoglalta Sziléziát 1740-ben, Boroszló megszállása után, Mollwitznál megverte az osztrákokat.

Az 1741-ben létrejött francia-bajor-lengyel-spanyol-porosz koalíció katonai sikereket ért el:

→ 1741-ben a francia-bajor haderő elfoglalta Linzet és Prágát és a bajor fejedelmet

VII. Károly néven császárrá és cseh királlyá választatják 1742-ben.

De, Mária Terézia 1742-re megerősítette helyzetét, megnyerte a magyar nemesek katonai és pénzügyi támogatását és szövetséget kötött Nagy-Britanniával és Hollandiával. A kezére játszott, hogy II. Frigyes különbékét kötött Boroszlóban 1742-ben Teréziával, megkapta

Sziléziát.

Így Ausztria kiverte Prágából a franciákat és megszállta Bajorországot. Ausztria szövetségesei pedig, II. György angol uralkodó és hannoveri fejedelem a hollandok támogatásával 1743-ban nagy vereséget mért Dettingennél Franciaországra.

Fleury bíboros-államminiszter 1743-ban bekövetkező halála után, XV. Lajos

családi szerződést írt alá Spanyolországgal. A spanyol-francia szoros szövetség brit és osztrákellenes volt, céljuk: Osztrák-Németalföld, a Gibraltár, Milánó, Párma és Piacenza megszerzése. II. Frigyes ennek hatására úgy döntött, hogy titkos szerződést köt Franciaországgal, továbbá felrúgja a boroszlói békét és Ausztria ellen újra támadást indít. Poroszország 140 ezer fős seregével elfoglalta Prágát, de nehéztüzérségének jelentős részét elveszítette (1744. szeptember). 1745-ben Mária Teréziának sikerült megnyernie Svédország támogatását és a bajor fejedelem fia, Miksa József teljesítette apja végakarátát, így 1745. áprilisában békét kötött Mária Teréziával és lemondott a császári címre vonatkozó igényéről.

II. Frigyes annak ellenére, hogy az osztrák-szász haderőt két csatában is megverte /1745-ben Hohenfriedbergnél és Soornál/ és bevette Drezdát is, hajlandó volt békét kötni.

Aláírta a drezdai békét /1745. december 25./

1. Szilézia Poroszországgé marad.
2. Szászország egymillió tallért fizet Poroszországnak, ebben az esetben II. Frigyes kivonul Drezdából.
3. II. Frigyes elismeri Mária Terézia férjét, Lotharingiai Ferencet német-római császárnak.

A hadműveletek a nyugati hadszíntéren tovább folytatódtak:

1. A brit - osztrák-holland sereg vereséget szenvedett a francia-spanyol haderőtől Fontenoy-nál (1745. V. 11.)
2. A francia-spanyol hadsereg elfoglalta 1745-ben Pármát, Piacenzát és Milánót.
3. Ausztria ugyan 1746-ban Milánót visszafoglalta, de Franciaország Osztrák-Németalföldet 1747-ben megszállta.

De, a háborúban résztvevő államoknak nagy volt az államadósságuk, le akarták zárni a háborút.

1748. X. 25-én aláírták az Aachen-i békeszerződést:

-

- II. Frigyes megtartotta Sziléziát.
- Itáliában tartós hatalmi egyensúly alakult ki: Spanyolországgé lesz Párma, Piacenza, Nápoly-Szicília, a Habsburgoké lesz Toscana, Mantova, Milánó.
- Franciaország kivonult Osztrák-Németalföld területéről.
- Spanyolország megerősítette a britek asientóját a

rabszolgakereskedelemre
vonatkozóan.

☒ Minden nagyhatalom elismerte a Pragmatica Sanctiót.

A hétéves háború és diplomáciai előzményei (1756-1763)

Az aacheni békeszerződés nem oldotta meg a nagyhatalmak közötti konfliktusokat, Ausztria szeretne volna visszaszerezni Sziléziát, de Poroszországgal szemben csak akkor lehetett sikeres katonailag, ha nem kell egyidejűleg Osztrák-Németalföld védelmében a franciákkal háborúzni. Ennek Kaunitz osztrák kancellár, előtte franciaországi osztrák nagykövet vont le a diplomáciai következményeit. Az osztrák-francia közeledés 1756. V. 1-én a Versailles-i szerződés aláírásához vezetett.

Franciaország hajlandóságát a szerződés aláírására előmozdította, hogy napirenden volt a brit-francia gyarmati összecsapás. A brit diplomácia Ausztriát nem tudta megnyerni szövetségesnek, ugyanis Mária Terézia nem akart Osztrák - Németalföldre komoly katonai erőt összpontosítani, ami megvédhette volna Hannovert. Ezért Nagy-Britannia 1755-ben aláírta Erzsébet orosz cárnővel (1741-1762) a szentpétervári konvenciót, ami poroszellenes volt és a briteknek ígéretet tett a cárnő, hogy Hannover védelme céljából haderőt vezényel a nyugati határra. II. Frigyes ezt teljesen kétségbe ejtette, hiszen így Oroszország és Ausztria felől is támadás érheti.

Így a legbölcsebbnek az a lépés bizonyult, hogy ne a franciákkal (Franciaországot katonailag gyengének ítélte), hanem a britekkel kössön szövetséget.

A brit-porosz westminsteri konvenció (1756. I. 16.) komoly következménnyel járt. Erzsébet cárnő felháborítónak találta a britek viselkedését, ez lehetővé tette, hogy Ausztriához

közeledjen. Franciaország pedig II. Frigyeset meg akarta büntetni, mivel legnagyobb ellenfelével, az angolokkal lépett szövetségre.

A hétéves háború kirobbanásakor a koalíciók felállása a következő:

1. Franciaország - Ausztria - Oroszország (Erzsébet cárnő 1756. végén csatlakozott, 80 ezer katonát ajánlott fel Mária Teréziának) - Lengyelország - Svédország és 1762-ben csatlakozott Spanyolország. A koalíció kb. 700 ezer katonát tudott kiállítani.

2. Nagy-Britannia - Poroszország - Hannover, a koalíció hadereje kb. 400 ezer katonából álló hadsereg és brit flotta.

A háborúnak van egy kontinentális hadszíntere és egy gyarmati hadszíntere.

I. A francia- brit gyarmati háború

Az Ohio-völgy birtoklása miatt robban ki, ugyanis a franciák felépítették a Duquesne-erődöt, amit Edward Braddock vezérőrnagy 1755-ben megpróbált elfoglalni. Az angolok súlyos vereséget szenvedtek. 1756-ban a britek elveszítették Menorcát és Indiában Calcuttát, de 1757-1760. között sorozatos győzelmeket arattak.

→ Robert Clive tábornok az Angol Kelet-indiai Társaság hadseregével visszafoglalta Calcuttát és Bengália uralkodójára a Plassey-i csatában vereséget mért (1757). 1761-re a franciákra is vereséget mértek Indiában, elfoglalták telepüket és erődjüket, Pondichéryt.

→ A másik hadszíntér Kanada volt, az angolok elfoglalták 1758-ban a Niagara erődöt, majd Duquesne erődjét, James Wolfe tábornok elfoglalta Quebecet (1759) és Montreal is elesett 1760-ban.

→ Afrikában megszerezték Franciaországtól Szenegált (1760)

Spanyolország 1762-ben hadat üzent a briteknek. A brit flotta megkezdte a hadműveleteket a Karib-tenger térségében a francia és a spanyol gyarmatok ellen, a spanyoloktól elfoglalták Havannát, a franciáktól Dominikát, Saint-Vincent, Grenada és Tobago szigeteit.

A gyarmati hadszíntéren folyó hadműveleteket **a párizsi békeszerződés zárta le /1763. II. 10./, amit Nagy-Britannia, Spanyolország és Franciaország írt alá.**

1. Franciaország tehát átadta a briteknek a kanadai területeket a Szt. Lőrinc folyó mentén, a Nagy-tavak környékét, az Allegheny-hegység és a Mississippi közötti francia területet (balparti Louisiana), de 1762-ben a franciák titkos megállapodást kötöttek a spanyolokkal és a jobbparti Louisiana területét Spanyolország kapta meg. A karibi szigetek körül Dominicát, Saint-Vincent, Tobago, Grenada szigeteit. Afrikában Szenegált és Indiában öt város kivételével az összes telepüket.

2. Spanyolország átadta a briteknek Menorcát és Floridát.

1763-1792. közötti időszakra ez a békeszerződés alapozta meg a **brit hegemonia korát.**

II. A kontinentális hadszíntéren folyó hadműveletek.

Az 1756-os évben II. Frigyes megszállta Szászországot, aminek hadseregét besorozta a porosz seregbe és kíméletlenül kifosztotta az országot. Válaszként Poroszország ellen egyidejűleg négy állam indított támadást:

- ✚ Franciaország benyomult Hannoverbe, erre a britek fegyverszünetet kötöttek.
- ✚ Oroszország Gross-Jägersdorfnál megverte Poroszországot.
- ✚ Svédország Pomerániában partra szállt.
- ✚ Ausztria Csehországban Kolinnál megverte a poroszokat (1757)

Hadik András Berlint is megsarcolta. II. Frigyes, aki rendkívüli katonai tehetséggel volt megáldva, ebben a reménytelen helyzetben is megmentette Poroszországot. Pár hónap alatt megosztott és lassan összpontosító ellenfeleit külön-külön megverte. 1757-ben (az őszi és téli hónapokban) a francia-osztrák csapatokat megverte Rossbachnál, Sziléziában Leuthennél 24 ezer osztrák katonát fogságba is ejtett, újra Poroszországé lett Szilézia. Majd a svédeket is kiverte Pomerániából. Az orosz csapatok maguktól vonultak ki Kelet-Poroszországból, mert elterjedt körökben Erzsébet cárnő halála (ami nem volt igaz!).

Nagy-Britannia parlamentje, William Pitt államtitkár (1757-1761) nyomására Poroszországnak négy évre 670 ezer font segélyt szavazott meg. II. Frigyes 1758-ban is jelentős taktikai győzelmeket aratott ellenfelei fölött. Azonban 1759-ben az orosz hadsereg Kunersdorfnál hatalmas győzelmet aratott Poroszország felett (a porosz hadsereg nagy része megsemmisült). De, az orosz sereg ahelyett hogy Berlin ellen indult volna, visszavonult Lengyelországba.

II. Frigyes 1760-ban két taktikai győzelmet aratott:

- ✚ Liegnitznél az osztrákokat,
- ✚ Torgaunál az oroszokat verte meg,

1761-ben a Sziléziába betörő orosz seregnek elvágta az utánpótlási vonalát. Ennek ellenére Poroszország helyzete katasztrofális volt, minden kilencedik porosz alattvaló elhunyt a háborúban. W. Pitt 1761-ben bekövetkezik távozásával, felfüggesztette Anglia a segély folyósítását, a toryk szemben a whigekkel, békét akartak kötni. 1760-ban, amíg Sziléziában folytatott hadműveletet a porosz király, az orosz-osztrák seregek egy része megszállta Berlint, az ágyúgyárat és a hadianyagraktárt megsemmisítették és csak 1,7 millió tallér ellenében voltak hajlandók kivonulni. De, ekkor fantasztikus dolog történt, 1762. I. 5-én meghalt Erzsébet cárnő, utóda III. Péter lett, egy éretlen, szűklátókörű, német származású

(Holstein-Gottorp családból származott) fiatalember, aki I. Péter unokája volt. III. Péter rajongott II. Frigyesért, kivonta a megszállt területekről az orosz csapatokat, kilépett a poroszellenes koalícióból. II. Frigyesnek ez lehetővé tette, hogy az osztrákokat kiverje Sziléziából.

Poroszország - Habsburg Birodalom - Szászország aláírta a Hubertusburgi békét

(1763. II. 15.). Megerősítette az osztrák örökösödési háborút lezáró béke pontjait, így Szilézia Poroszországhé maradt. 1763. után a francia külpolitika fő célja a béke fenntartása, megkezdődött a nagyarányú flottafejlesztés (Brest és Toulon hajógyáraiban 1772-re már 66 sorhajót, 35 fregattot és 21 korvetet gyártottak) és a tüzérség erősítése. Franciaország a britek elleni revansra készült, ennek érdekében a kontinentális külpolitikában feladta agresszív-területszerző céljait, a „status quo” megőrzésére törekedett, továbbá egy angolelleses koalíció létrehozására. Ennek az új külpolitikai koncepciónak a bizonyítéka: az angolokkal szemben az A. F. H.-ban a hazafiak támogatása, mind pénzügyileg, mind katonailag. Franciaország számára az Amerikai Függetlenségi Háború pénzelése a biztos csődöt jelentette, a háború valószínűleg 1500 millió livre összegbe került (az évi bevétel átlagosan 475 millió livre volt!). Kontinentális politikájában a kisebb államok szuverenitásának védelme került előtérbe, így II. Józsefet nem támogatta a bajor örökösödési háborúban (1778-79), amikor II. József a Bajorországot megöröklő pfalzi választófejedelemnek egy cserét akart felajánlani, Osztrák-Németalföldet akarta odaadni Bajorországhé. De, ezt II. Frigyes és Franciaország is ellenezte. A bajor örökösödési háborút (1778-1779), elnevezték, „krumpli-háborúnak”, mivel a porosz csapatok Csehországban nem harcoltak, hanem a burgonyaföldeken gyűjtötték a krumplit, hogy ne éhezzenek. A háborút Mária Terézia (fia tudta nélkül) a II. Frigyesel megkötött Teschen-i békével zárta le 1779-ben.

A keleti válság, Lengyelország felosztása

II. Frigyes 1763. után, csalódva a brit támogatásban, úgy döntött, hogy Oroszországgal lép szövetségre. Ez a szövetség megpecsételte a lengyel állam sorsát. 1764-ben II. Katalin cárnő, (aki 1762. július 9. után lépett trónra, mivel a gárdaezredek megbuktatták férjét, III. Pétert, majd a börtönben megölték) és II. Frigyes szövetséget kötött és megállapodtak abban, hogy a lengyel trónra II. Katalin egykori szeretőjét, Stanislaw Poniatowskit helyezik, II. Szaniszló néven. De, II. Szaniszló nem bizonyult Oroszország bábjának, a művelt, intelligens fiatalember Adam Czartoryski marsallal alkotmányos és pénzügyi reformokat

kívánt végrehajtani /a liberum veto eltörlése és a többségi szavazás bevezetése a szejmben, a haderő létszámának emelése, tartományi törvényszékek felállítása, árstabilizáció, a külkereskedelmi forgalom növelése révén a kincstári bevételek emelése/.

II. Katalin és II. Frigyes célja az volt, hogy az alkotmányreformot megakadályozzák. 1767. márciusában orosz csapatok törtek be Lengyelországba és a cárnő követelte, hogy a vallási kisebbségek, így az ortodoxok kapjanak hivatalviselési jogot. 1768-ban a szejm ülésén keresztül erőszakolták a „fundamentális törvények” elfogadását.

- ☛ a monarchia nem örökletes, hanem választott,
- ☛ megerősítették a liberum vetót,
- ☛ az ortodoxok és protestánsok hivatalviselési jogot kaptak.

A beavatkozó nagyhatalmak kezére játszott a köznemesség által létrehozott, konzervatív, a régi alkotmányt védő, katolikus, II. Szaniszló reformprogramját elutasító „Bari konföderáció”. A konföderációt vezető Pulaski-fivérek által vezetett felkelést (1768-1772) végül az orosz csapatok verték le.

Oroszországot közben lekötötte a Török Birodalom elleni háborúja, ami 1768-ban robbant ki és 1774-ben a Kücsük Kajnardzsa-i békével zárult le.

Tartalma a következő:

- ☛ Oroszország megkapta a Dnyeper bal partján, az Ukrajnától keletre fekvő, eddig török kézen lévő területeket, ahol telepítési politikát folytatott.
- ☛ Az orosz hajók kijuthattak a Fekete-tengerre.
- ☛ A Krimi Kánságot függetlenné nyilvánították (Oroszország 1783-ban annektálta).
- ☛ II. Katalin jogot kapott arra, hogy a Balkánon az ortodoxok vallásszabadságának védelmében beavatkozzon a Török Birodalom belügyeibe.

Mivel Ausztria nem nézte jó szemmel, hogy Oroszország megszállta Havasalföldet és Moldvát 1770-ben, 1771-ben szövetséget kötött a törökökkel, ezért II. Katalin taktikát változtatott.

I. Péter óta Oroszország célja Lengyelország egészének megszerzése. Poroszország már 1769-ben felvetette felosztását, amiben Ausztria is részt venne. Poroszország és Oroszország 1771-ben megállapodott a felosztásról (II. Frigyes öccse, Henrik herceg tárgyalta II. Katalinnal).

Ausztria - Oroszország - Poroszország megállapodása Lengyelország I. felosztásáról
(1772. augusztus 5.)

- ✘ Oroszország megkapta a Dnyeper és Dvina folyó felső folyásáig terjedő területet
 (= ezek az un. fehér rutén területek).
- ✘ Ausztria megkapta Galíciát (Kis-Lengyelország déli része, a Visztula felső folyásáig, Krakkóig, és a Lvov környéki területek).
- ✘ Poroszország lengyel Pomerániát anektálta, Gdansk Lengyelországé maradt, de ez el volt vágva a poroszok által megszállt területek révén Lengyelország többi részétől. A maradék lengyel terület orosz katonai megszállás alá került.

Lengyelország a legfejlettebb területeit veszítette el (összterületének 29%-át), 4 millió lakos került idegen uralom alá, a hadsereg létszámát 30 ezer főben maximálták.

Oroszország hatalmi helyzete nem csupán a lengyel területek megszerzése révén erősödött meg, hanem az újabb orosz-török háború eredményeképpen is. II. Katalin 1787-ben hadat üzent a Török Birodalomnak, az 1792-ig elhúzódó háborúból Oroszország győztesként került ki és lasi-i békeszerződésben (1792. I. 9.) megkapta a Bug és Dnyeszter közötti területeket, Azov és Ocsakov kikötőinek megszerzésével kiterjesztette hatalmát a Fekete-tenger partvidékére. III. Gusztáv svéd király kihasználván Oroszország törökellenes háborúját, 1788-ban hadat üzent II. Katalinnak, szeretne volna visszaszerezni az 1743-ban Oroszország kezébe került területeket Finnország déli részén. Azonban Dánia támadása és a finn tisztek összeesküvése miatt nem tudta elérni a célját és II. Katalin az 1790-ben aláírt orosz-svéd békeszerződésben megtartotta a finn területeket.

Lengyelország II. és III. felosztása

Lengyelországban az I. és II. felosztás közötti időszakban reformmozgalom bontakozott ki. Ez nem csupán a szellemi megújulásban jutott kifejezésre (új középfokú kollégiumok létrehozása, a Krakkói Egyetem tanárképző intézetének megalapítása), hanem a gabonaexport növekedése miatt az állami bevételek is nőttek, tehát a külkereskedelmi forgalom is fellendült. De, a legfontosabb az

alkotmányreform volt, amit II. Szaniszló és a nemesség is támogatott. 1788. X. 6-án ült össze a varsói királyi palotában a Nagy Szejm, ami 1791. V. 3-án az új alkotmány elfogadásával zárult le. Erre II. Szaniszló is felesküdt.

Az új alkotmány tartalma:

- Kimondták a monarchia örökletes jellegét, eltörölték a konföderáció jogát és a liberum vetót.
- A törvényhozó, végrehajtó és bírói hatalmat szétválasztották, a kétévenként választott szejmben a polgárság is képviseleti jogot kapott. A királyságot egy kilenc fős tanács fogja irányítani, amiben öt fő szakminiszter foglal helyet. Az uralkodó rendeleteit a megfelelő szakminiszter ellenjegyzi és a miniszterek a szejmnek tartoznak felelősséggel.
- A katolicizmus nemzeti vallás maradt, de minden vallásfelekezet számára biztosították a vallásszabadságot.
- Döntöttek a hadsereg létszámának 100 ezer főre emeléséről.

Oroszország célja az volt, hogy megakadályozza az új alkotmány életbe lépését, 1792-ben (miután lezárta a Török Birodalommal folytatott háborúját) egy 96 ezer fős sereggel megtámadta Lengyelországot. II. Szaniszló unokaöccse, Józef Poniatowski herceg és a Kościuszko vezette lengyel sereg súlyos vereséget szenvedett, II. Szaniszló kénytelen volt fegyverszünetet kötni Oroszországgal. Oroszország a reformokat és az alkotmányt eltörölte. Oroszország mélyen megalázta a lengyeleket, mivel Grodnóban összehívta a szejmet, a követek a testi bántalmazások ellenére végig némák maradtak, amit az oroszok beleegyezésnek tekintettek.

Oroszország és Poroszország aláírták a II. felosztási szerződést (1792. I. 23.)

- Poroszország megkapta Gdanskot, Torunt és a Poznan környéki területeket,
- Oroszország Podólia egész területét.

A megalázott lengyelek 1794. III. 24-én Krakkóban Kościuszko vezetésével felkelést robbantottak ki, aminek jelszava: „szabadság, integritás, függetlenség” volt. Csatlakoztak a kiegyenesített kaszával harcoló parasztok és a városi polgárság is. Kezdetben sikereket arattak, Raclawicénél megverték az oroszokat, Varsót és Vilnát felszabadították. Kościuszko abból a célból, hogy a népfelkelést

kiterjessze, 1794. V. 7-én kiáltványban hirdette ki a jobbágyfelszabadítást, bár a nemesség egy része emiatt elpártolt a felkeléstől. 1794. X. 10-én tragikus fordulat következett be, Szuvorov tábornok 12 ezer katonával két csatában is súlyos vereséget mért a felkelőkre, a lengyel sereg mintegy fele életét veszítette, a tisztek jelentős részét elfogták.

Az oroszok utána megostromolták és elfoglalták Varsót, a külvárosban szörnyű mészárlást hajtottak végre, 9000 katonát és 7000 polgári lakost megöltek.

1795. X. 24-én Poroszország, Oroszország és Ausztria Lengyelország III. felosztásáról

döntött. A népesség 2/3-a orosz uralom alá került, területének 63%-a Oroszorszáé lett, 19%-a Poroszorszáé és 18%-a Ausztriáé.

Az európai történelemben példátlan módon eltörölték a térképről Lengyelországot. A nagyhatalmak a következőképpen nyilatkoztak:

„mindent meg kell semmisíteni, ami a Lengyel Királyság létezésének emlékezetét felidézheti.”